

Van de Werkgroep.

Hierbij ontvangt u Vier Heerlijkheden nr. 2 van jaargang 1 met weer enkele verhaaltjes uit de streek.

September was een drukke maand voor de werkgroep.

Op 13 september was de Open Monumentendag met als onderwerp Jaar van de Boerderij. Op de boerderij van Viola van Vossen aan de Flegelstraat was het een drukte van belang, zo'n 450 bezoekers. Van haar boek, "Huijs en Hoff aen de Vlegelstraet" zijn al vele exemplaren over de toonbank gegaan. De boerderij van Peter van den Bogerd op de hoek van de Meidijk en de korenmolen in Zuilichem kregen ook elk zo'n 80 bezoekers te verwerken. De watermolen in Zuilichem had zijn deuren ook open staan, evenals de N. H. Kerk te Brakel. Open Monumentendag was dus in de Vier Heerlijkheden een succes.

Op de ponymarkt van 27 september zijn ook velen aan onze kraam geweest om boeken, videobanden en loten te kopen en gesprekken te voeren over vroeger en nu. Het weer was die dag, tegen alle voorspellingen in, goed. De werkgroep had dus niets te klagen en ging aan het eind van de dag met een tevreden gevoel naar huis.

Tenslotte is op 17 november door Gert Koren in Huis Brakel nog een dia-presentatie gehouden over 100 jaar land- en tuinbouw in de Bommelerwaard, die druk werd bezocht.

Bij de boerderij aan de Flegelstraat.

“Op de koffie” bij Jan Spaan en Johanna van Dockum.

Donderdagmiddag 27 december van het jaar 1731 vond te Zuilichem het navolgende voorval plaats, waarover in het dorp en de omgeving heel wat afgepraat zal zijn en dat veel stof heeft doen opwaaien.

Aan de bol achter de bierbrouwerij van Timmer (op de plaats van de bierbrouwerij werd in 1870 de hooipers gebouwd) stond de herberg van Jan Willemse Spaan en zijn vrouw Johanna van Dockum.

Het was kort na de middag en in de herberg waren nog geen bezoekers aanwezig.

Maar omstreeks twee uur kwam daar verandering in, toen een wagen met een gezelschap uit Poederrijen er op voor de deur van de herberg stopte.

Op de wagen waren gezeten Johanna Maria de Jongh, de vrouw van de Poederrijense predikant Jacob Diederich van Heijnsbergh, met haar

dienstmeiden Geusken Olderse Nout en Elisabeth van den Oven, alsmede den voerman Willem Bock, allen uit Poederrijen.

Nadat men eerst in de keuken wat had zitten praten, ging het gezelschap uit Poederrijen in de kamer zitten, waar op verzoek van mevrouw van Heijnsbergh, een vuur was aangelegd, omdat zij het blijkbaar koud had gekregen van de winterse rit op de wagen naar Zuilichem.

Inmiddels waren ook in de kamer gekomen Johannes van Bruchem, de zoon van den ouden schoolmeester uit Nieuwaal, Jan van Genderen, rentmeester van de heerlijkheid Zuilichem, die overigens te Zuilichem beter boerde dan zijn broodheer Constantijn Huijgens, verder waren intussen nog binnengekomen Jan Blomhert, die knecht was bij schepen Timmer en in de wandeling “Gompert” genoemd werd, en verder nog Gijsbert Peterse Hack. Men voerde een onbenullig gesprek met elkaar en zo nu en dan werd er ruwe taal uitgeslagen, terwijl men onder het drinken van bier en jenever “lichtveerdige liedjes” zong.

Intussen maakten Johannes van Bruchem, Jan van Genderen en Gompert Blomhert van de gelegenheid gebruik om bij de domineese uit Poederrijen om beurten op schoot te kruipen, viel men elkaar om de hals en werd er over en weer naar hartelust gezoend en gekust, waarbij mevrouw Heijnsbergh en passant van boven tot onder werd betast.

Gompert Blomhert liet zich ook niet onbetuigd en zei tegen de dominees

vrouw: “Zal ik U eens verkrachten voor ik wegga ?”

Maar, zei hij er achteraan, “je bent eigenlijk maar een hoer en een canaille. (gemene vrouw) Want zei hij: “Als ge mijn wijf waart zou ik u op het blok leggen en villen, en dan in het spinhuis (tuchthuis) zetten”.

Nadat tenslotte de een na de ander de kamer had verlaten bleven mevrouw van Heijnsbergh en Jan van Genderen samen in de kamer achter.

Maar Johanna van Dockum, de waardin, had nog een spionnetje in haar vertrek en kon daardoor alles keurig bijhouden wat er bij haar in de andere kamer voorviel.

De zaak kwam aan het rollen en diende op 29 januari 1732 voor de Bommelerwaardse rechter Petrus Goris.

Voor het gerecht verklaarde Johanna van Dockum onder ede, dat zij gezien had dat van Genderen en de domineesvrouw, samen geruime tijd in de kamer waren geweest en dat mevrouw in een stoel lag, haar rok hoog opgeschort, zodat zij haar blote knieën kon zien en zag dat van Genderen sterk tegen haar aanwoelde.

In een andere zaak, die zich ook afspeelde in de herberg van Jan Spaan, zou Johanna later, in 1737, verklaren dat van Genderen haast alle vrouwen in Zuilichem had verkracht.

Amper had Jan van Genderen, volgens zeggen van Johanna, na enige tijd de kamer verlaten of de schoolmeesterszoon uit Nieuwaal glipte naar binnen om zijn geluk bij mevrouw van Heijnsbergh te beproeven.

Johanna kon voor de rechtbank tot in detail vertellen hoe Johannes van Bruchem en de predikantsvrouw “vleselijk converseerden” met elkaar.

Na verloop van tijd toen iedereen weer op de kamer was teruggekeerd werd er door Jan van Genderen nog “cofij gecommandeert” die men gezamenlijk opdronk.

Over Willem Bock en de dienstmeiden van mevrouw van Heijnsbergh is verder niets meer te lezen, mogelijk zijn zij teruggestuurd naar Poederoijen, maar zij zullen toch wel even met de ogen geknipperd hebben over wat er zich afspeelde in de herberg van Jan Spaan en Johanna van Dockum met hun mevrouw.

Dominee van Heijnsbergh was van 1731 tot 1734 predikant te Poederoijen en had het niet gemakkelijk bij zijn vrouw in de Poederoijense pastorie.

Het ging zelfs zo ver dat de dominee tenslotte zijn beklag indiende bij de drossaart van Poederoijen dat zijn vrouw het met andere mannen hield en dat men hierover zijn dienstmeid kon ondervragen, die tegenwoordig bij hem woonde en ook zijn vorige dienstmeid, die tegenwoordig in Geertruijdenberg woonde en eerst bij hem gewoond had.

Het gevolg was dat er een rechtzaak werd aangespannen tegen mevrouw van Heijnsbergh, die diende voor de vrije heerlijkheid van Poederoijen (Poederoijen had n.l. de bevoegdheid om zelf recht te spreken). Voor de rechtbank beweerde de domineesvrouw dat haar man zijn vader had willen vermoorden en vervolgens zichzelf had willen vergiften met een “gebraaije spons”, waarvan hij het doosje, zo zei ze, nog in zijn zak droeg.

De dominee verweerde zich door o.a. te zeggen: dat zijn vrouw hem op een keer zo in de keel had geknepen dat hij dacht dat ze hem had willen wurgen en dat zij het met andere mannen hield en dagelijks zo dronken was, dat er geen huis met haar te houden was.

En, beweerde hij op de rechtszitting, gepasseerde nacht had zijn vrouw hem en de dienstmeid buiten de deur gezet, zodat zij alleen in huis was met de proponent van der Horst met wie zij het hield.

Op 5 november 1732 werd dominee van Heijnsbergh door het gerecht vrijgesproken van het hem ten laste gelegde, zijn vrouw werd veroordeeld tot het betalen van een gepeperde boete van f. 506,- 19 stuivers en 8 penningen, nadat er eerst een boete van f. 750,- tegen haar was geëist die, als zij geen geld had, door haar man moest worden betaald.

Wellicht mede hierdoor en door het inhouden van zijn traktement door de gemeente van Poederoijen verviel het predikantenpaar tenslotte tot grote armoede. In de vergadering van de classis Bommel van 3 november 1734 verzocht dominee van Heijnsbergh: “Ter oorsacke van het inhouden van zijn traktement en jammerlijken staat waarin zijn eerwaarde zich bevindt, van deze Uw vergadering, van sijnen dienst op een behoorlijke wijze te mogen worden ontslagen”

De kerkenraad van Poederoijen en ook de classis Bommel vonden geen reden hem dit te weigeren en stemden toe in zijn verzoek en dus werd hij in 1734 op eigen verzoek ontslagen als predikant van Poederoijen.

Bron: Streekarchief Bommelerwaard.

Hoge Bank van Zuilichem arch. 186/45, minuten dingsignaat.

Rolle van Poederoijen arch. 189/2.

Een praatje bij een plaatje.

Hier boven ziet u, gekleed met een Brakelse kneepjes- of knipmuts, Celeke Parel ook wel de oude Ceel van den Oven genaamd, gehuwd met Klaas van Dalen, moeder van de parlevinkers.

Er werd verteld dat zij grappige schoonheidsmiddeltjes had:

Ze dronk petroleum en smeerde brandewijn op haar huid, en toch is ze 93 jaar geworden. (1852 - 1945).

Foto omstreeks 1943.

Aardbeientijd.

Tot zo'n vijftienvintig jaar geleden was het in de maanden mei en juni in de Bommelerwaard een drukte van belang, want de aardbeientijd ("errebejetijd") was aangebroken. Dat begon zo rond de voorlaatste eeuwwisseling.

Al in 1880 werden de eerste aardbeien op de wallen rond Zaltbommel geteeld. Productie en afzet werden al spoedig groter. Zo vertrok twee maal per week een stoomboot met aardbeien naar Nijmegen en werden ook de markten van Den Bosch en Eindhoven gevoed met Bommelse aardbeien. Na 1900 kwam de tuinbouw sterk in opkomst, dank zij de toenemende vraag naar groente en fruit vanuit de steden. De tuinders trokken in het begin van deze eeuw zelf naar Nijmegen en Rotterdam om hun aardbeien te verkopen. Rond 1910 brak de tuinbouw pas goed door en wel in de hele Bommelerwaard. Vooral de teelt van aardbeien. Eerst als volle-grondsteelt, later onder platglas.

De aardbei "Dutch Evern" was bijna niet aan te slepen. Later volgden de soorten Vola (= vollegronds aardbei) en Glaza (= glasaardbei). Meer en meer werd de aardbei de economische kurk waarop de Bommelerwaard dreef. "Errebejetijd" werd dan ook een begrip. Veel Bommelerwaarders hadden er een bijbaantje aan als plukker. Muziek- en zangverenigingen begonnen een uurtje later en de dokterswachtkamer bleef leeg! Geen tijd om ziek te zijn, dat kwam wel weer als de aardbeien geoogst waren.

In 1917 richtten aardbeientelers de veiling Zaltbommel op. Zij lieten deze bouwen vlakbij het station. De NS zette zelfs speciaal materiaal in voor aardbeienvervoer.

De Bommelse veiling werd in de dertiger jaren één van de grootste aarbeivenveilingen in Nederland.

Aanvankelijk werd geveild in houten kistjes, later werden de "kistjes" van karton en plastic. Ze werden gevuld met kartonnen doosjes waarin de aardbeien werden gelegd. Anders dan tegenwoordig moesten die doosjes,

waarop vol trots de Bommelse toren prijkte, met de hand worden gevouwen. Dat heette “duskes moake” en werd voornamelijk door schoolkinderen gedaan. Eind vijftiger jaren kreeg je voor het maken van een “pak duskes” een dubbeltje. Als je de doosjes ook in de kistjes pakte, “inpakke” genaamd, dan liep de beloning op tot maar liefst 12 centen.

Het was een leuke gewoonte om in een aantal doosjes je naam en adres te zetten. Als je geluk had kreeg je dan een ansichtkaart toegezonden van de koper van de aardbeien.

In Zuilichem heeft zo iets zelfs tot een huwelijk geleid. Over de betreffende mevrouw werd dan ook wel eens gezegd dat ze uit een “errebejeduske” kwam.

Werden de meeste aardbeien in doosjes geplukt met het groene kroontje er nog aan, er werd ook “gedopt”. In dit geval werd de aardbei zonder kroontje (dop) geplukt en los in een kistje gedaan. Die aardbeien werden door de conservenindustrie gebruikt.

Van groot belang voor de ontwikkeling van de aardbeienteelt was ook de aanwezigheid van de proeftuin in Zaltbommel. Na de oorlog kwam hier een tuinbouwschool bij.

In 1926 verscheen in Rossum één van de eerste kassen. Glastuinbouw was voor de tweede wereldoorlog nog een nieuwigheid. Na deze oorlog zouden land- en tuinbouw in een stroomversnelling raken.

Door de ruilverkavelingen verdwenen de boeren naar de komgronden. Op de vrijkomende stroomruggen kwamen nieuwe tuinderijen. Naast platglas kwamen er ook steeds meer kassen. In de vijftiger jaren deed de rolkas zijn intrede, later verschenen vaste kassen.

Ondermeer door het gebrek aan plukkers verdween de teelt van aardbeien nagenoeg geheel en maakte plaats voor voornamelijk bloemen. Binnen de bloementeelt is de Bommelerwaard hét Nederlandse centrum voor de chrysantenteelt geworden. De Bommelerwaardse stroomruggrond is

daarvoor zeer geschikt. Ook “wiet” blijkt het, gezien de recente politie-invallen, hier trouwens uitstekend op te doen. Zo verrijkte onze streek de Nederlandse taal zelfs met een nieuw woord: “hennepkas”!

Platglas in Poederoijen met Cor Spiering- van de Werken.